

מינוריות אהד זהבי

כשהבן שלי נולד לפני כמה שנים, גיליתי להפתעתי שהוא בעצם הם. זה לא היה גילוי ביולוגי – בהחלט נולד לי בן אחד ויחיד. זה היה גילוי לשוני, או יותר נכון – תרבותי. כי בזמן שאני רק התחלתי להתוודע אליו, אל העוצמות והרגישויות שלו, אל קימורי גופו וארשת פניו, אל מבעיו ותביעותיו, התברר לי שאנשים רבים, מחוגים שונים – משפחה, חברים, אנשי מקצוע – כבר מכירים אותו, יותר נכון – אותם, וגם טורחים להגיד לי דברים עליו... כלומר עליהם. "הם אוהבים שמחזיקים אותם ככה", "צריך להרגיל אותם לישון לבד", "הם מחוברים מאוד לאמא שלהם", "הם בודקים גבולות", "הם חמודים נורא בגיל הזה". בהתחלה הייתי מבולבל, אחר כך התרגלתי, אחר כך זה הזכיר לי כל מיני הם-ים אחרים: "ככה זה בתרבות שלהם", "הם מבינים רק כוח", "הם לא נחמדים". אז הבנתי שבעצם נולד לי בן מיעוטים.

"מיעוט" הוא המונח הראשון שנקשר במושג "מינוריות". אבל קודם לכן, הגדרה.

מינוריות, הגדרה ראשונית. מינוריות היא פעולה פוליטית המבקשת לקעקע את פעולות של הכוח המדכא, להתנגד לכוח השררה, לחמוק מכורח האלימות. אדם מינורי מבקש להתפרק מן הכוח האלים שהוא מפעיל על זולתו ולנטרל – ככל יכולתו – את האלימות שהנורמות השליטות מפעילות עליו ועל אחרים. לשם כך הוא הופך את עצמו למיעוט, דוחק את עצמו לשוליים ומתגלגל לאחריים, חלשים ממנו.

מינוריות ומיעוט. הפונקציה הפוליטית של המושג "מינוריות", כפי שזה נגזר מן המחשבה הפוליטית של ז'יל דלז ופליקס גואטרי, מתחילה בזיקה שלה למושג "מיעוט" (minorité, minority)¹. ואמנם, מינוריות מעלה על נס את המיעוט. אך מהו בדיוק יחסה למיעוט? ובאיזה סוג של מיעוט מדובר?

לא מדובר במיעוט מספרי, כלומר בכמות קטנה מתוך סך הכול, אלא במיעוט שלטוני, כלומר במיעוט ביחסו לכוח; מינוריות פונה אפוא אל החלש, אל מי שכוחו מועט. השתייכות למיעוט מן הסוג הזה יכולה לקבל ביטוי פורמלי, בדמותו של חוסר אפשרות ליטול חלק בהליך הפוליטי המכונן את השלטון, כלומר להשתתף בבחירות. במובן זה, אוכלוסייה של שטח כבוש, שאינה משפיעה על זהות יצרניו של החוק שהיא כפופה לו, היא מיעוט מובהק. כך גם פועלים זרים,

הכפופים ללא תנאי לחוקים שמשעבדים אותם. אבל גם קטינים הם מיעוט, שכן הם אינם נוטלים חלק במנגנון הפורמלי של הקצאת כוח השלטון, וגם בעלי חיים, המנוהלים על ידי חוקים שאינם בשליטתם. על כל אלה פועל חוק שהם אינם יכולים להשפיע על עיצובו, ולו בעקיפין.

אבל מיעוט אינו בא לידי ביטוי רק בפרמטרים פורמליים. מיעוט הוא עמדה מהותית. גם אם רוב תושבי המדינה הם נשים, ונשים יכולות לבחור ולהיבחר, כוחן מועט ביחס לכוחם של הגברים, שכן הסטנדרטים והנורמות הרווחים בחברה מעוצבים בדמותו של הגבר ונתפרים על פי מידותיו. תפיסה כזאת של מיעוט רואה את המרחב הפוליטי כשדה של כוח, שהגורמים המעצבים אותו אינם פורמליים גרידא. מנקודת המבט הזאת גם פלסטינים ופועלים זרים הם בגדר מיעוט בחברה הישראלית, כמו גם ילדים ובעלי חיים, אך גם אנשים שנחשבים "מוגבלים", ולמעשה כל מי שחורג מן הסטנדרט, מבן החברה הארכיטיפי.

מינוריות גם מגדירה מחדש את עצם היחס בין רוב למיעוט. המיעוט שהמושג "מינוריות" מתייחס אליו אינו חלק מן המודל הרובני שהדמוקרטיה הליברלית נשענת עליו, המודל של "שלטון הרוב". הדחף הפוליטי המגולם במודל זה – הדחף לגבש רוב או להפוך לרוב, כלומר לכבוש את השלטון – הוא דחף מז'ורי, שהתנועה המינורית מבקשת לערער עליו. היא אינה מערערת עליו על ידי קריאה להגנה על "זכויות המיעוט", שכן מושג זה עצמו נטוע בלוגיקה של המודל הרובני וכולא את המיעוט בתוך דיאלקטיקה כוחנית של עימות והכרעה. גישה מינורית מבקשת מוצא אמיתי מתוך מודל הכופה יחסי עימות. היא מבקשת לחולל תנועה צרופה שתחמוק ממוסדות ההכרעה המז'וריים לעבר אזורים מינוריים שאינם מבוססים על ניגוד ואינם ניתנים להכרעה.

מינוריות והיעשות. מינוריות אינה מצב סטטי אלא דינמי. היא אינה הוויה או תכונה, אלא התהוות, היעשות, מגמה. אדם אינו מתקיים באורח מינורי, אלא הוא נעשה-מינורי – נעשה-מיעוטי. מינוריות, אפשר לומר, היא התמעטות.

המושג "היעשות" או "התהוות" (devenir, becoming) מצטרף אפוא למושג "מיעוט", ושניהם מעניקים למושג "מינוריות" עקיבות פנימית:² מינוריות היא היעשות-מיעוטי (devenir-minoritaire, becoming-minoritarian). כל היעשות, מדגישים דלז וגואטרי, היא היעשות-מיעוטי.³ אדם לעולם אינו מינורי בהווייתו, כלומר אין לו הוויה מינורית, אלא הוא נעשה מינורי, כלומר מתהווה. המציאות האקטואלית היא מציאות מז'ורית, המתנהלת לפי דפוסים קבועים, נייחים. מינוריות היא תנועה מן האקטואלי אל הווירטואלי, הפוטנציאלי. במרחב הפוטנציאלי, דבר אינו קבוע או מוגדר.

הפוליטיקה המז'ורית מבוססת על זהויות מוגדרות, יציבות, ועל מרחב חברתי טוטאלי, סגור.

טווח האפשרויות במצב כזה מוגבל מראש, שכן אפשר רק לתפוס עמדות שונות, לעבור מעמדה אחת לעמדה אחרת ולארגן מחדש את יחסי הכוח בתוך זירה תחומה, סופית. פוליטיקה מינורית מאפשרת לערער על הזהויות עצמן, לנתץ את ההגדרות, לקעקע את יחסי הכוח מיסודם (על ידי קעקוע הגורמים – הזהויות, ההגדרות – שמאפשרים את הפעלת הכוח מלכתחילה). זוהי פוליטיקה שאינה מתקיימת באתר מוגבל, אלא מתקיימת בגבול עצמו – בשוליים של המרחב, שהם אינסופיים. פוליטיקה כזאת רואה טעם מועט במאבק בתוך הזירה וחוסר אפשרות לצאת ממנה לחלוטין. במקום זאת היא צוללת לשולי הזירה, אל הטיפוסים השוליים, המינוריים, שמאכלסים אותה, המעוררים התהויות שפורמות ורוקמות את ההווה החברתית ללא הרף.

מינוריות למתחילים: היעשות-אישה. לדידם של גואטרי ודלו, המינוריות הראשונה היא תמיד המינוריות הנשית; כלומר כל היעשות חייבת להתחיל בהיעשות-אישה.⁴ מהי בדיוק היעשות-אישה? לא מדובר בחיקוי של אישה מולארית (molaire, molar) – אישה שלמה, מגובשת – הנמצאת מחוץ לך, אלא בשחרור של אישה מולקולרית (moléculaire, molecular) מתוכך – כלומר חלקיקי אישה, נטיות וכוחות "נשיים".⁵ במובן זה, גם האישה (המולארית) נאלצת להיעשות-אישה, כלומר לקבל על עצמה את הכוחות, המומנטים, המאפיינים המולקולריים, המעצבים – ברמה המולארית – את הדימוי המקובל של אישה. את הכוחות הללו יכול אפוא גם גבר לאמץ, לחולל, ואז להיכנס לאזור של קרבה עם האישה, כלומר ליצור אזור של אי-הבחנה בין גבר לאישה, המשחרר אותו – ולו במעט – מן התפקיד המוקצה לגבר, ומשחרר את האישה – ולו במעט – מן התפקיד המוקצה לה.⁶

אין מנוס מפוליטיקה מולארית, מזוירית, שתאפשר לנשים להחזיר לידיהן את ההיסטוריה שלהן, את הסובייקטיביות שלהן; אבל אסור להסתפק בה, שכן יהיה בכך כדי לקבע ולהנציח את החלוקה הבינארית לזהויות, שאפשרה את דיכוי מלכתחילה. פוליטיקה מולקולרית, מינורית, מערערת על הזהויות הללו מעיקרן ופותחת אזור של זליגה ושל אי-הבחנה – אזור כאוטי, בלתי נשלט – שמאפשר ערעור עקרוני על הניגוד וההיררכיה.

אם כן, התנועה המינורית אינה תנועה מנקודה יציבה אחת – זהות גברית, נניח – לנקודה יציבה אחרת – זהות נשית. תנועה כזאת היתה משעבדת את הקו, המחבר בין שתי נקודות, לנקודות הנייחות שביניהן הוא נמתח, ולכל היותר הופכת את הגבר המולארי לאישה מולארית. התנועה המינורית היא תנועה מולקולרית של היעשות: היא חולפת במהירות מוחלטת בין הנקודות, בניצב לקו המולארי שמחבר ביניהן, וגורפת את שתי הנקודות איתה.⁷ הנקודות הנייחות, נקודות ה"זהות", נעשות עתה תלויות בקו – הקו של ההיעשות המינורית. הן נסחפות עם תנועת ההיעשות ושואפות להתלכד איתה, ממש כמו בפונקציה מתמטית, עד שהן נקלעות לאותה סביבה חסרת הבחנות של ממש ומשיקות זו לזו. לא מדובר אפוא בשינוי זהות או בהזדהות, אלא בהצטרפות לתנועה המוחלטת של ההבדל, שקודמת לזהויות וחותרת תחתיהן.

מינוריות למתקדמים. אין מינוריות למתקדמים. מינוריות מחייבת להתחיל בכל פעם מחדש.

מינוריות למתחילים 2: היעשות-ילד. אף שגואטרי ודלו גורסים שכל היעשות נפתחת בהיעשות-אישה, יש טעם בסברה שדווקא הילד, ולא האישה, הוא שמגלם את המינוריות הראשונה. הילד הוא קטין, minor, ועל כן מקיים זיקה אטימולוגית חזקה למושג "מינוריות". אבל החשיבות של הקטין בכל תיאוריה של מינוריות אינה לשונית גרידא, אלא גם מהותית. שכן הקטין – המתבגר, הילד ואף התינוק – מסמן את הפוטנציאל האנושי הקיים עוד בטרם התקבע בתוך המודל המזוורי של המבוגר. היעשות-ילד היא אפוא גם חזרה: לא חזרה כרונולוגית, כלומר חזרה בזמן, אלא חזרה אינטנסיבית – חזרה של הפוטנציאל המינורי שרוחש מתחת למציאות המזוורית שבה אנו לכודים.

הילד מסמן אפוא ערוץ חשוב של פוליטיקה מינורית. הואיל והמבוגר נטוע בתוך הסדר המזוורי, היעשות-ילד יכולה לאפשר לו להימלט, ולו להרף עין, מן הכוח השרירותי – אך המאורגן – של הסדר הקיים. היעשות-ילד של המבוגר היא היעשות מולקולרית: לא מדובר בהיזכרות של המבוגר בילד המולארי, השלם והמבוית שהוא היה, וגם לא בשחזור שלו, אלא במבוגר השוכח את עצמו לטובת הריגושים התינוקיים שתוססים בתוכו, העקצוצים הילדותיים שמשתוללים על עורו, משובות הנעורים שחולפות בראשו.⁸ המבוגר שגולש על הגל הילדותי, הפראי, שחוצה אותו וסוחף אותו מתנתק באחת, ולו לשנייה אחת, מן הסדר המזוורי שבתוכו הוא נטוע.

אבל היעשות-ילד גם מאפשרת להיחלץ לעזרת הילד ה"ממשי", זה שמסתובב בינינו, ולגונן עליו מפני הכוח האדיר המופעל עליו. הילד אינו זוכה כמובן להשתתף במשחק הריבונות הפורמלי – הוא אינו סוכן מופר ופעיל בשדה האזרחות המדינית – ועל כן אינו שולט בגורלו. במובן זה הוא ראוי להיחשב מיעוט מובהק בתוך המרחב הפוליטי הקונבנציונלי. אך פילוסופיה פוליטית שמבקשת לאמץ את המושג "מינוריות" ככלי למחשבה ולפעולה נדרשת לעמוד על מעמדו של הילד בתוך מושג רחב יותר של "פוליטיקה" ובתוך שדות נוספים של שיח וכוח שמשתתפים בה. היא יכולה להתחיל, למשל, בפילוסופיה עצמה, הנוטה מלכתחילה להגדיר את מושאיה בצלמו של אדם בוגר (בדרך כלל גבר). העולם שהיא מתארת, העולם שהיא בוראת, הוא בדרך כלל עולמו של האדם הבוגר, והיא מתעלמת מן ההוויה של הילד (שעדיין אינו מטיל ספק, שעדיין אינו נמצא לקראת המוות וכו') ומאופי המפגש שלו עם העולם. בכך היא מעצבת מודל של אדם שאינו מביא בחשבון את אוכלוסיית הילדים הגדולה, ועל כן הופכת אותם למיעוט, כלומר ממעיטה בכוחם ומשעבדת אותם לאדם הבוגר (האדם שהם יהפכו כביכול להיות ביום מן הימים).

הפסיכולוגיה, שבידיה יש לכאורה כלים לדיבוב עולמו של הילד, נוטה גם היא להפוך את הילד למושא מרוחק של מחקר, ובכך רק מעצימה את כפיפותו של הקטין. הפסיכואנליזה, למשל, אינה יודעת רחם: היא כופה על הילד מודלים נתונים מראש (אדיפוס, סירוס, אָבָל וכיוצא

בוזה), וכל התנהגויותיו נקראות על פיהם. לא זו בלבד שהמודלים הללו מונעים מן הילד לבטא את הסינגולריות (המינורית) שלו, הם גם מאפשרים למבוגר להאדיר את עצמו בעיני רוחו אל מול הילד ("אתה רוצה לרצוח אותי, מה?", אומר האב; "אתה רוצה לשכב איתי, אה?", אומרת האם).⁹ יתרה מזאת, הם משליכים פרספקטיבה מזוירית, של האדם המבוגר, על הילד המינורי שזה עתה יצא אל העולם ("אתה מתאבל על כך שאתה נפרד ממני", אומרת האם, שאולי מתאבלת על ההיפרדות של הילד ממנה; והאב שותק, אגב, מרוחק וחמור סבר, כאילו הוא כלל אינו צד לקרבה ולפרידה). במילים אחרות, הילד נולד מטופל. פסיכולוגיה של התפתחות הילד וצבא שלם של רופאים, מורים, מומחים ומביני עניין אחרים עטים על הילד מרגע הגיחו מבטן אמו (למעשה עוד קודם לכן) וקוראים אותו לסדר – סדר שנקבע מראש, הסדר המזוירי.

דלו וגואטרי קושרים במפורש את ההיעשות-מיעוטי, כלומר את המינוריות, לפוליטיקה: "היעשות-מיעוטי היא עניין פוליטי, והיא מחייבת [...] מיקרו-פוליטיקה אקטיבית".¹⁰ איזה מין פוליטיקה אפשר לגזור מהמושג "מינוריות" שעולה מכתביהם? לא תמיד ברור. נדמה שדלו וגואטרי מבקשים לקעקע מן היסוד את הפרדיגמה הפוליטית הרווחת, מעשה שמחייב מבחינתם התנערות רדיקלית מהז'רגון שהיא כופה והשתחררות מוחלטת מדפוסי הפעולה שהיא מכתובה. נדמה שה"מיקרו-פוליטיקה" שהם מציעים, למשל, איננה מצייתת לפוליטיקה דיאלקטית וייצוגית, המתנהלת בתוך שדות של עימות והכרעה המנוהלים על ידי נציגים ובאי כוח (רשות מחוקקת, רשות שופטת וכיוצא בזה). זוהי פוליטיקה שמתנהלת בתוך מרחבים מצומצמים, אינטימיים יותר באופיים, ושיש בה מקדם גבוה של פרפורמטיביות, כלומר "ביצועיות".¹¹ מהדיון שלהם אפשר, למשל, לחלץ קריאה מובלעת למבוגר "לבצע" ילד, כלומר לגלם בגופו ובגינותו את ה"דמות" המיוחסת ברגיל לילד, ובכך לטשטש את ההבחנה בין מבוגרים לילדים – הבחנה שמכפיפה את האחרונים לכוחם של הראשונים. היעשות-ילד של המבוגר יכולה לייצר אזור של אי-הבחנה בין המבוגר ובין הילד ה"ממשי", ועל ידי כך לאיין את תוקפן של הנורמות החולשות בדרך כלל על הילד ומחייבות זיהוי מוקדם שלו כקטגוריה מובחנת. זהו ניסיון למסמס את ההבחנה האונטולוגית הנוקשה שמאפשרת משטור והשתת כוח. ביצוע כזה איננו חיקוי דמות של ילד חיצוני, וגם לא היזכרות בילד שהיית פעם: זהו ביצוע מולקולרי, והוא מותנה בשכחה יצרנית – שכחת היותך מבוגר לטובת המולקולות הילדותיות שתוססות כך וחוצות אותך בכל רגע ורגע.

אפשר להמשיך ולהקשות על מידת הישימות של פרקטיקות פוליטיות מעין אלה, וגם על האפקטיביות שלהן. האם הן לא נראות חיוורות על רקע הפוליטיקה המזוירית הרווחת, האוצרת בחובה כוח אדיר? ייתכן. ואפשר גם שזאת הדרך היחידה לקעקע מן היסוד את הפרדיגמה הפוליטית הרווחת. ובכל זאת, מן הראוי לתהות אם אין שום אפשרות לחלץ מן הדיון של דלו וגואטרי תובנות פוליטיות מעשיות, שיהיו נהירות וישימות בתוך השדה הפוליטי הקיים.

אפשר להצביע על מובן נוסף של "ביצועיות" הפועל במסגרת הפילוסופיה הפוליטית המינורית של דלו וגואטרי. מן הדוגמאות שלעיל אפשר להיווכח כי אחת הפרקטיקות הרווחות, שהופכות

את הילד למיעוט מדוכא ומכשירות אותו להפוך למבוגר צייתן וכנוע, שישחזר מצדו את דיכויים של בני המיעוטים, היא השימוש במעשי דיבור (speech acts) – כלומר באפקטים המעשיים שיש למילים המדוברות. דלז וגואטרי, שנשענים בהקשר הזה על זרם הפרגמטיקה בבלשנות, ובפרט על פילוסופים של שפת היומיום דוגמת ג'ון אוסטיין,¹² מדברים בהקשר הזה על "המילה המורה" (mot d'ordre).¹³ הדיבור "עליהם" ועל מה ש"הם" צריכים, אוהבים או עושים, כפי שניכר מהדברים שהוצגו בפתח מאמר זה, אכן פועל "עליהם", על הילדים, והופך אותם לקטגוריה מובחנת, שאפשר להמשיך להכביר עליה מילים, לפסל את גופה ולווסת את תנועתה. גם המחשבות האדיפליות שחולפות בראשם של ההורים מתורגמות בדרך כלל למילים, לאינטונציות, להנחיות ולאיסורים המייצרים את המשולש האדיפלי באופן מלאכותי.

גופו של הילד עובר ללא הרף סדנאות מעשיות במשמעת. למעשה ייתכן שהמינוריות האולטימטיבית מתגבשת בילדה הקטנה, המגלמת בגוף אחד הן את המינוריות של האישה והן את המינוריות של הילד.¹⁴ עמדת המיעוט הזאת מתחוללת במילים: "תפסיקי להתנהג ככה; את כבר לא ילדה קטנה; את לא בן",¹⁵ וכיוצא בזה מעשי דיבור. כך חוטפים מהילדה את גופה (אחר כך חוטפים גם מהילד את גופו) ומכפיפים אותה למודל הטרנסצנדנטי, לסדר המזוורי שבתוכו עליה להשתבץ. "השדה הפוליטי זיהם כל היגד", אומרים דלז וגואטרי,¹⁶ ועל כן פוליטיקה מינורית היא גם פוליטיקה של השפה. היא יכולה להתבצע באמצעות ספרות מינורית, שמערערת על ההנחות המוקדמות של השפה, אבל גם על ידי פרקטיקה לשונית יומיומית, המבקשת לרסן את הפקודות הטבועות בשפה המדוברת.

אם כן, מינוריות היא פוליטיקה של אנשים קטנים (אבל גם איש גדול יכול להיעשות-קטן, כלומר להיעשות-מינורי).

מינוריות למתחילים 3: היעשות-חיה. המינוריות החייתית היא דגם נוסף של מינוריות המאפשר לא פעם – ולו לרגע קט – להשתחרר מתנאי החיים המזווריים, הכוחניים. לפעמים הדרך הטובה ביותר להימלט היא ליילל כמו תן, להתחפר כמו חפרפרת או לנוס כמו שועל. אמנם אינך יכול להפוך לכלב מולארי, בעל חיים נובח; אבל כשאתה נובח מכל הלב, אתה משחרר מתוכך כלב מולקולרי.¹⁷ ברגע כזה אתה נעשה-חיה, כלומר נעשה-מינורי.

שוב, צריך להתנתק לשם כך מן היחס של אדם מולארי אל חיה מולארית, שהוא יחס אדנותי מטבעו. מינוריות חייתית היא מינוריות מולקולרית, והיא מחייבת השלה של השלד המולארי שעוטף את הסובייקט לטובת הזרמים והגלים שחוצים אותו. הנביחה, למשל, איננה חיקוי של כלב נובח – היא כבר מצויה בתוך מיתרי הקול, מתנחשלת בתוך הדיבור: אפשר לביית אותה, כלומר לסלק אותה לטובת חיתוך הדיבור, ואפשר לגלוש עליה כמו שגולשים על גל ולהתנתק מתוך הסדר המצמית של השפה לטובת היעשות בלתי צפויה. כך אפשר אולי לתת לחיה קול פוליטי. פוליטיקה מינורית מייצרת אפוא אזור של אי-הבחנה בין אדם לבצעל חיים ומבטלת את הפער שמאפשר לראשון לשלוט באחרון.

לנוכח מצבה העגום של החיה הממשית, שהיא ככל הנראה הברייה האומללה ביותר בעידן התעשייתי והגרגרני שבו אנו חיים, יש למינוריות החייתיות חשיבות מיוחדת. ההשמדה ההמונית, הגסה והמיותרת של כמות בלתי נתפסת של בעלי חיים לטובת תעשיית המזון הגלובלית (כמו גם בשביל תעשיית העורות ותעשיות נוספות) היא רק אחת מן הזוועות שהתרבות (המזוורית) מחוללת לבעלי חיים. ההתעללות שסובלת החיה מטעם תעשיית התרופות והתמרוקים ובשם המחקר המדעי היא כמעט בלתי נסבלת מבחינתה של מינוריות רגישה. על כן צו השעה הוא להיעשות-חיה (בעיקר חייית מעבדה או חיה למאכל).

ואולי היעשות-חיה צריכה להתחיל דווקא בסוס? הַנְס הקטן צופה בסוס קורס, ומתגלגל לידיו המגושמות של פרויד.¹⁸ פרויד, כהרגלו, מייחס הכול לאבא ואמא, למשולש האדיפלי, במקום לראות את ההיעשות המינורית של הַנְס הקטן, שמתקרב אל הסוס החבול שמולו ונעשה-סוס.¹⁹ במילים אחרות, פרויד נותר אטום למינוריות הילדותית שהנָס פותח לפניו, ועל כן מחמיץ את הסינגולריות של הַנְס, את הריגושים המולקולריים שמתעוררים בו לנוכח הסוס הקורס ומייצרים בו היעשות מינורית משל עצמו (היעשות-סוס). ומהו סיפור קריסתו הגופנית, הנפשית, של ניטשה למרגלותיו של סוס מוכה אחר, אם לא מחווה מינורית גדולה? איבוד הדעת למען סוס...

כך בסוף המאה ה-19 ובתחילת המאה ה-20. איזו חיה יכולה לחולל היעשות-חיה בישראל של הימים האלה? חתול רחוב, אולי?

מינוריות ומוגבלות. חברה שמעוצבת לפי הסטנדרט של "האדם הסביר", "האדם הממוצע" או "האדם הנורמלי" מדירה מקרבה את מי שאינו סביר, מי שאינו ממוצע ומי שאינו נורמלי – כלומר דוחקת אותו לשוליים. יתרה מזאת: חברה שהיעילות היא לחם חוקה, כמו חברה המנוהלת לפי ההיגיון הקפיטליסטי, בונה את מבניה, מתכננת את רחובותיה, מעצבת את מערכת החינוך שלה ומחלקת את משאביה באופן שנגזר מטווח מצומצם של אנושיות, הפוגם ביכולתם של אלה שנחשבים "חריגים" ליהנות מן המשאבים הללו כמו אלה שקרובים ללב-לבו של המודל השליט.

מינוריות מבוססת על התפיסה שהכול מוגבלים – או לפחות הרוב המכריע. ליתר דיוק, מינוריות אינה רואה את החברה כישות שמורכבת מרוב של אנשים נורמליים ומיעוט של מוגבלים, אלא כמפגש של חריגים (או, בניסוח אחר: מזוירות היא "אף אחד", שכן היא מודל מופשט, ואילו מינוריות היא "כל אחד", שכן בכל אחד יש פוטנציאל מינורי).²⁰ מינוריות מחייבת אפוא להתאים את המרחב החברתי למגוון העצום של הבריות המאכלסות אותו: נכים על כסאות גלגלים, אבות עם עגלות ילדים, עיוורים, כבדי שמיעה, לקויי למידה, דוברי ערבית, חולי סוכרת, קשישים וכיוצא בזה. פוליטיקה מינורית איננה פוליטיקה של "האחד" (הסטנדרט הרווח, הזהות הארכיטיפית) או של "הרבים" (הזהויות השונות שתובעות התחשבות בצרכיהן המיוחדים), אלא פוליטיקה של ריבוי: היא מזהה את המרחב החברתי כמפגש של

דמויות סינגולריות חסרות זהות, שהרפרטואר העשיר של תפקודיהן מאכלס מראש את המרחב החברתי ולא מופיע רק אחרי שהמרחב הזה כבר עוצב בדמותו של טיפוס ארכיטיפי, דומיננטי, ועל סמך שיקולים של יעילות.

המינוריות המוגבלות יכולה לבוא לידי ביטוי גם באופן אישי, בכל מקום ובכל רגע, ולא דווקא במחשבה תחילה. על כן אדם יכול לפתע פתאום להיעשות-נכה כשהוא עולה בקלילות במדרגות המובילות באופן בלעדי לתערוכה מלהיבה, להיעשות-עיוור כשהוא צופה בסרט מרגש או להיעשות-כבד-פה כשהוא מראיין אדם לתפקיד נחשק. למעשה הסדר המזוירי יכול להישמט מתחת לרגליים בלי שום הודעה מוקדמת ולתת ביטוי לקולות מדוכאים שעדיין לא זכו לשם.

אפשר שזהו המיעוט האולטימטיבי: מיעוט שטרם הוגדר, שטרם נוצר. לכאורה, טענה כזאת דוחפת את הפוליטיקה המינורית עוד צעד אחד: אל מעבר למיעוטים שהפוליטיקה של הזהויות כבר יכולה להגדיר, לעבר מיעוטים שרק פרקטיקה מינורית שמפרקת את הסדר המזוירי המצוי בכול יכולה לחשוף. נדמה שזה התפקיד שגואטרי ודלוז מייחסים ל"ספרות מינורית": "להביע קהילה פוטנציאלית אחרת, לבדות אמצעים לתודעה אחרת ולרגישות אחרת"²¹. כלומר לייצר את "העם החסר עדיין", "העם לעתיד לבוא"²². ספרות מינורית בודה את האמצעים לכינונה של קהילת מיעוט עתידית, שתוויה טרם זוהו; היא מחוללת תודעה אחרת ורגישות אחרת, שהופכות את "הסדר הטבעי" על פיו ומאפשרות לבריות החריגות, לקולות הסינגולריים, להיפגש.

אבל מיעוטים קונקרטיים, אקטואליים, מתדפקים על דלתותינו ועל חומותינו. המגבלות שמטילים עליהם קשות מנשוא וצרותיהם בוערות. אין להם זמן לחכות עד שתקום קהילת מיעוט עתידית שתאפשר לחריגי כל העולם להתאחד. אם כן, איך נעשים-פליט ופורצים את הגבולות שגוזרים רדיפה וסכנת חיים על פליטים של ממש? איך נעשים-פיליפינית ומשחררים מהגרות עבודה ממציאיות של גלות, ניצול ושעבוד? איך נעשים-פלסטיני ומפרקים את החומות, המחסומים והמכבש היומיומי? נדמה שמגבלותיה המעשיות של פוליטיקה מינורית מזדקרות לעין במקרים דחופים כאלה. ובכל זאת, נראה שהיא יכולה להצביע על מגמה אפשרית, ולו על נטייה של הנפש. התמעטות מינורית מאפשרת לערער על עצם השתייכותך ל"רוב" שמולו ניצב ה"מיעוט" שמבקש עזרה. כדי שיהודי ייעשה-פלסטיני, למשל, אולי עליו להיעשות-קצת-פחות-יהודי, כלומר לדחוק את עצמו לשוליים של הקולקטיב שאליו הוא משתייך כעניין מובן מאליו, ואל שוליו של הקולקטיב שניצב לכאורה מנגד, ולייצר אזור של אי-הבחנה בין יהודי לפלסטיני, שמתוכו אולי תוכל לצמוח אחווה חדשה, רעות חדשה, שהמתאר שלה שונה בתכלית מן הרעות הישראלית-יהודית, המדכאת. מינוריות קוראת להפוך את עצמך לזר בעולמך כדי שהזר שבעולמך יזכה למקום משלו, בסמוך אליך. לא מדובר במושגים מופשטים, אוניברסליים, אלא בפעולה קונקרטית, מקומית.

התמעטות פירושה הגליה עצמית אל עבר גבולות השיח, גבולות השטח, כדי לפרק את המושג "גבול" ואת הגבול עצמו.

מינוריות ושוליות. יש שאדם נקלע שלא מרצונו לתוך מערכת עם מקדם אלימות גבוה, כלומר מערכת כוחנית במובהק. כך קרה למשל ליוסף ק' של פרנץ קפקא, שמצא את עצמו בוקר אחד נאשם באשמה לא ידועה ובלתי מוסברת.²³ ק' היה יכול לבחור בדרך המזוירית (לפעמים נדמה שהוא אכן בחר בה) ולפעול בתוך המערכת הזאת לטיהור שמו ולזיכוי מאשמה. אבל ק' הוא דמות מינורית, שמסרבת לקבל על עצמה את הדין ולהיכנס לתוככי המשפט ונותרת כל הזמן בשוליו. מדוע הוא נוהג כך? לא רק מפני שסיכויי הזיכוי קלושים – הלוא ידוע שרובם המכריע של הנאשמים מורשעים בדין; וגם לא רק מפני שמבנה המערכת מבטיח שהיא תמיד תשמר את המצב הקיים – תחזק את החזקים ותחליש את החלשים; אלא גם מפני שהוא יודע שכניסה אל תוככי המערכת תכפה עליו את הפרדיגמה החברתית שהיא מכתיבה: סכסוך ויריבות מצד אחד, היררכיה של סמכות ושיפוט מצד אחר; ובמילים אחרות: אלימות ועוד אלימות. ק', לעומת זאת, הוא דמות מינורית, דמות שולית, המבכרת לשוטט במרחבים הפתוחים של שולי החוק במקום לכרוך את נפשה בכרך הסמך, החונק, של החוק. רק בשולי החוק (שוליים שיכולים להתקיים בטבורו של החוק, בעצם משעוליו) יכול ק' להישאר מינורי, להתנגד לכוחו של החוק כדי לפגוש דמויות אחרות ביחסים של קרבה, ולא ביחסים של מרחק, ניגוד ועימות; רק כך הוא יכול להבחין ביופיים המוזר של הנאשמים.

ק' הוא סרבן מכורח הנסיבות, ואילו בארטלבי של הרמן מלוויל הוא סרבן מרצון.²⁴ הוא בוחר להיכנס לתוך החוק כדי למשוך אותו לשוליים. הוא מצביע על עוד דרך של פעולה מינורית ביחס למערכות דכאניות: שיבוש שלהן. בארטלבי משבש את מנגנוני הכוח בשעה שהוא מסרב להמשיך להעתיק מסמכים משפטיים, מסרב להמשיך לשכפל את הכוח והאלימות. למעשה הוא אפילו לא מסרב באופן מפורש, אלא רק חוזר שוב ושוב על התשובה "הייתי מעדיף שלא". הנוסחה הלשונית של בארטלבי – שאינה נפרדת מן הטקטיקה הפוליטית שלו – חזקה יותר מסירוב, שהיה מציב אותו באופוזיציה ועל כן גורף אותו אל תוך הפרדיגמה המשפטית עצמה, אל תוך מודל של עימות והכרעה, אל תוך ה"נגד" המזוירי (פלוני נ' אלמוני, בארטלבי נ' החוק). "הייתי מעדיף שלא", חוזר ואומר בארטלבי, ובכך מוביל את המשפט לנקודה של אי-הכרעה ומפרק אותו מבפנים. זהו פירוק מוגבל מאוד – הרי כוחו של בארטלבי בטל בשישים אל מול כוחו האדיר של החוק. אך יומרותיה של המינוריות צנועות ביותר, והיא מסתפקת בערעור הסדר הקיים ביחס לאדם אחד – עורך הדין ששוכר את שירותיו של בארטלבי, למשל. מינוריות במובן הזה היא מחאה לא-אלימה. היא דומה לשביתה הפרולטרית הכללית, שמהווה לדידו של ולטר בנימין "אמצעי טהור",²⁵ כלומר אמצעי בלתי אלימים להפיכת הסדר של החוק, אך היא מחייבת ויתור על היומרה לשביתה כוללת ולהפיכה כוללת והסתפקות בפעולה אישית, מינורית.

נראה אפוא שבארטלבי הוא דוגמה לאפשרות הפוליטית של המיעוט להתנגד לכוח שמושת עליו. אבל אפשר לטעון שלא בארטלבי הוא גיבור הסיפור, אלא הפרקליט ששוכר את שירותיו ונתקל בסירובו המשונה. הפרקליט נטוע בתוך עולם של מעשי דיבור, של מילים מורות, של בקשות, הנחיות ופקודות. הנוסחה הלשונית של בארטלבי מנכיחה את האלימות הטבועה במעשי הדיבור הללו ומעקרת את תוקפה; אך היא מצליחה לעשות כן רק בזכות רגישותו של

עורך הדין, שמאפשר להתעקשות של בארטלבי להשתוות ולהדהד ומתערטל בהדרגה מכוחו העדיף. דלז טוען כי הפוליטיקה המתהווה בין בארטלבי לפרקליט מקעקעת את הפונקציה הפטרנלית של האב, הבוס, החוק, שמחוללת היררכיה ומנציחה אותה, ומציגה תחתיה אחווה אמיתית, רעות בין אחים. תחת החוק שבא מרחוק, מגבוה, מציע מלוויל אפשרות למפגש אמיתי בין קולות סינגולריים המתהלכים על פני אותו מישור. אם כן, נדמה שהלקח הפוליטי הממשי של "בארטלבי" אינו נוגע לחלש – אחרי ככלות הכול, איזה עולל יכול באמת לנהוג כפי שבארטלבי נוהג? הלקח הוא של החזק המבקש להיעשות-מיעוטי: לשמוע את ה"הייתי מעדיף שלא" במלמולו המהוסס של הילד, בקולה המרוסק של עקרת הבית, בלשונו המגומגמת של מהגר העבודה.

התמעטות. אדם מינורי מבקש לחמוק מאלימות – מן האלימות המופעלת עליו ומן האלימות שהוא מפעיל על זולתו. מינוריות מבקשת לפרק את הכוח, אך היא גם מבקשת לפרק את המושג "כוח" ולהבדיל בין כוח (power) של שררה, אדנות ואלימות ובין כוח (force) ויטאלי, אינטנסיבי ומקרב. מינוריות היא תנועה של כוחות מולקולריים, *force mineure*, המבקשת לערער על האלימות הקיימת ביחסים המזו'וריים, המולאריים, בין בני אדם.

דלז וגואטרי מגדירים את הפילוסופיה הפוליטית שלהם לא פעם במונחים של התנגדות לפאשיזם. מישל פוקו אף מגדיל לעשות בהקדמה שלו לספרם *אנטי-אדיפוס* ומגדיר את הספר כ"מבוא לחיים הלא-פאשיסטיים".²⁶ מהו אותו פאשיזם שכנגדו יוצאת המחשבה המדינית של דלז וגואטרי (ואף זו של פוקו)? אין זה הפאשיזם כשיטה פוליטית, אלא הפאשיזם הפושה בכול, הפאשיזם שטבוע בכל אחד מאתנו וגורם לנו להשתוקק לכוח שמדכא אותנו במקום להעצים את ההשתוקקות עצמה. זהו הפאשיזם שגורם לנו לרומם את ההיררכיה ולהאדיר את התחרות והיריבות. זהו הפאשיזם שגורם לנו להפעיל כוח על זולתנו גם באינטראקציות הפשוטות ביותר, וגם אם הדבר נעשה בתמימות גמורה או אף מתוך כוונה טובה.

אולי דווקא המונח "ממשליות" של פוקו עצמו,²⁷ שהוא תרגום אפשרי של המונח הצרפתי *gouvernementalite*, יכול לחדד את הפוטנציאל של המושג "מינוריות" בהקשר הזה. ממשליות היא מנטליות (mentalite) של ממשל (gouvernement), הפרקטיקות והמנגנונים שבאמצעותם אנו מושלים: מושלים בבני החברה שלנו, מושלים בזולתנו ואף מושלים ברוחנו. אפשר לראות בממשליות נטייה למשול ולהימשל, ובמינוריות נטייה להשיל מעצמנו את הממשל.

המושג "ממשליות" מאפשר לנו לזהות את הכוח האלים הזה במופעיו השונים, באמצעות כריכת הכוח בידע. אנחנו משתמשים בכוח הידע באינטראקציות שלנו עם זולתנו, וכמעט בכל סיטואציה בין-סובייקטיבית נרתם ידע ומופעל כוח. המושג "מינוריות" יכול לשמש מעין תרופת-נגד, שכן במקום שנתרחב על חשבון זולתנו, הוא מעודד אותנו להקטין את עצמנו, להשפיל את רוחנו – ולא כדי לבטל את עצמנו, אלא כדי להמיר את העצמי המולארי שלנו בהתהוות מולקולרית שיכולה לגרוף אותנו ואת זולתנו גם יחד, עד שנשיק זה לזה, ולזמן מגע

משתוקק, אימננטי, שאיננו מתווכ בדי ידע טרנסצנדנטי.

כמעט כל אחד יכול להיות מיעוט (מינורי) בהקשרים מסוימים, ובהקשרים אחרים רוב (מזורי) הפועל באלימות. משטרי שיח שונים ותנאים קונטינגנטיים נוספים עשויים להציב אותנו בעמדה של כוח ביחס לזולת – עמדה שאנו עשויים לנצל, הגם שלא מדעת, ולפעול באורח אלים. זהו הפאשיזם שבכל אחד מאתנו. והפאשיזם הזה, הכוח האדנותי, משתרש כלפי מטה: לכל אחד יש כוח עדיף על פני מיעוט שחלש אף ממנו. שרשרת הכוח מנציחה בסופו של דבר את המבנה המולארי עצמו, שבו זהויות שונות יוצרות קואליציות ואופוזיציות, מתעמתות זו עם זו ומכריעות זו את זו. פוליטיקה של מינוריות תחתור תחת הפוליטיקה של ההעצמה וההתעצמות: היא תבקש להתיר את השרשרת הכוחנית ולייצר תחתיה פרקטיקה של התמעטות.

הפאשיזם – היחס האלים כלפי עצמנו וכלפי זולתנו – ממושט בכולנו. אבל בכולנו יש גם פוטנציאל מינורי. מינוריות איננה אידיאל נשגב שרק יחידי סגולה יכולים להשיגו. היא טבועה בנו, לרוב מנומנמת. היא גם נמצאת באוויר שאנו נושמים ושדרכו אנו רואים ושומעים, שיכול לפתע פתאום, בלי התרעה מוקדמת ולכאורה גם בלי הצדקה דרמתית, לפתוח אותנו לרגע מינורי – דרך עיניו הטרוטות של פועל, צחוק של ילדה, דמעה חנוקה של מועמדת בבחירות, קשיש שמועד לצדנו, אדם שמשתף אותנו במצוקתו, אישה שמושיטה יד לנדבה, קופאית שמחייכת אלינו חיוך מאולץ, סוס שקורס לנגד עינינו. הרגעים המינוריים הללו ייעלמו בדרך כלל כהרף עין ויפנו את מקומם לרגעים המזוריים המתמשכים. אבל פוליטיקה מינורית, מיקרו-פוליטיקה, תיתפס לרגעים הללו ותבקש להעצים דווקא אותם, כדי להחליש את הכוחניות המושלת בכיפה ברוב רובם של המקרים.

מחשבה מדינית מינורית מבקשת אפוא לזהות את מנגנוני הכוח הקיימים בחברה כדי להתפרק מהם, זְעִיר פה זְעִיר שם.

מינוריות אינה מבטיחה גדולות ונצורות. מינוריות היא מושג מינורי.

הערות

¹ ראו למשל Gilles Deleuze and Félix Guattari (1987), *A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia*. Brian Massumi (trans.), Minneapolis: University of Minnesota Press, p. 291 (להלן דלז וגואטרי, אלף מישורים).

² השוו דלז וגואטרי (2008), מהי פילוסופיה? אבנר להב (מתרג.), תל אביב: רסלינג, עמ' 39.

³ דלז וגואטרי, אלף מישורים, עמ' 291.

⁴ ראו למשל דלז וגואטרי, אלף מישורים, עמ' 277-279, 291; Félix Guattari (1996), "Becoming-Woman", in *Soft Subversions*. New York: Semiotext(e), p. 41.

גולימרי טוענת שהמינוריות הנשית היא הראשונה במעלה, גם לאור הצלחתו של הפמיניזם לפרוץ

את הדרך להשתוקקות להיעשות-אחר וגם לאור מחויבותו לתנועות מינוריות אחרות. ראו: Pelagia Goulimari (2001), "A Minoritarian Feminism? Things to do with Deleuze and Guattari", in Gary Genosko, (ed.), *Deleuze and Guattari: Critical Assessments of Leading Philosophers*, Vol. 3. London: Routledge, pp. 1480-1503, 1486.

⁵ דלז וגואטרי, אלף מישורים, עמ' 276-275.

⁶ היבט מסוים של השחרור הכפול הזה מודגש ב"מילון מוקצר לאזרחות" של אזולאי ואופיר, בערך "נשים": "על הגברים [...] להבין שבכל מקום שבו הם תופסים עמדת שליטה שבסיסה מגדרי, הם עצמם נתינים של משטר מגדרי, שנוטה להגדיל את נכסיהם החומריים ולרושש את עולמם הרגשי". ראו: אריאלה אזולאי ועדי אופיר (2002), ימים רעים: בין אסון לאוטופיה. תל אביב: רסלינג, עמ' 37-36.

⁷ דלז וגואטרי, אלף מישורים, עמ' 293.

⁸ השוו שם, עמ' 294.

⁹ השוו Gilles Deleuze and Félix Guattari (1983), *Anti-Oedipus: Capitalism and Schizophrenia*. Robert Hurley, Mark Seem & Helen R. Lane (trans.), Minneapolis: University of Minnesota Press, p. 273.

¹⁰ דלז וגואטרי, אלף מישורים, עמ' 292.

¹¹ התיאוריה של ג'ודית באטלר, למשל, שמתמקדת בממד הפרפורמטיבי של הזהות המגדרית, ממד שמערער על היומרה לזהות מהותית, אונטולוגית, חושפת שדה פעולה פוליטי דומה לזה שפורש הדין של דלז וגואטרי במינוריות ובהיעשות. ראו Judith Butler (1990), *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. New York: Routledge.

¹² ג'. ל. אוסטין (2006), איך עושים דברים עם מילים. גיא אלגת (מתר.), תל אביב: רסלינג.

¹³ mots d'ordre הן גם "סיסמאות" בצרפתית. מעניין שהדוגמה הפותחת את הדין של דלז וגואטרי ב"מילים המורות", בפרק הרביעי בספרם אלף מישורים (עמ' 75) היא דוגמה של מוֹכָה בבית ספר, המנחה את תלמידיה בדקדוק או בחשבון. "המילה המורה" נראית אפוא כתרגום הולם של המושג הזה לעברית.

¹⁴ ראו אלף מישורים, עמ' 277-276, והשוו Catherine Driscoll (2001), "The Little Girl", in Gary Genosko (ed.), *Deleuze and Guattari: Critical Assessments of Leading Philosophers*, Vol. 3. London: Routledge, pp. 1464-1479.

¹⁵ דלז וגואטרי, אלף מישורים, עמ' 276.

¹⁶ ז'יל דלז ופליקס גואטרי (2005), קפקא: לקראת ספרות מינורית. רפאל זגורי-אורלי ויורם רון (מתר.), תל אביב: רסלינג, עמ' 48.

¹⁷ דלז וגואטרי, אלף מישורים, עמ' 275-274.

¹⁸ זיגמונד פרויד (2003 [1909]), *הנֶס הקטן: אנליזה של פוביה בילד בן חמש*. מרים רון (מתר.), רמת יוחנן: ספרים הוצאה לאור.

¹⁹ Gilles Deleuze (1997), "What Children Say", in *Essays Critical and Clinical*. *למשל*; Daniel Smith & Michael Greco (trans.), Minneapolis: University of Minnesota Press, p. 61ff; דלו וגואטרי, *אלף מישורים*, עמ' 257 והלאה.

²⁰ Gilles Deleuze (1995), *Negotiations*. Martin Joughin; עמ' 105; *אלף מישורים*, עמ' 105; (trans.), New York: Columbia University Press, p. 173.

²¹ דלו וגואטרי, *קפקא: לקראת ספרות מינורית*, עמ' 48.

²² דלו וגואטרי, *מהי פילוסופיה?*, עמ' 194, 237. דלו אומר דברים דומים על "קולנוע מינורי", ואף מייחס להם משנה תוקף; Hugh Tomlinson; Gilles Deleuze (1989), *Cinema 2: The Time-Image*. (trans.), London: The Athelone Press, pp. 215-224.

²³ פרנץ קפקא (1992), *המשפט*. אברהם כרמל (מתר.), ירושלים ותל אביב: שוקן. ראו דלו וגואטרי, *קפקא: לקראת ספרות מינורית*.

²⁴ הרמן מלוויל (1997), "בארטלבי". דפנה לוי (מתר.), *המעורר 2*, עמ' 15-48. (http://readingmachine.co.il/home/books/book_meorer_2/chapter01_2561755)
וראו ז'יל דלו (1997), "בארטלבי, או מטבע הלשון". *המעורר 2*, עמ' 60-75. (http://readingmachine.co.il/home/books/book_meorer_2/chapter02_4693974)

²⁵ ולטר בנימין (2006), *לביקורת הכוח (יחד עם ז'אק דרידה, תוקף החוק)*. דנית דותן (מתר.), תל אביב: רסלינג, עמ' 37-40.

²⁶ Michel Foucault (1983), "Preface", in Gilles Deleuze and Félix Guattari, *Anti-Oedipus: Capitalism and Schizophrenia*. Robert Hurley, Mark Seem & Helen R. Lane (trans.), Minneapolis: University of Minnesota Press, p. xiii.

²⁷ Michel Foucault (1991), "Governmentality", Ch. 4 in Graham Burchell, Colin Gordon and Peter Miller (eds.), *The Foucault Effect: Studies in Governmentality*. Chicago: The University of Chicago Press.